

УДК 376.637.032

**ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ МОЛОДОГО ПЕДАГОГА
В АСПЕКТІ АДАПТАЦІЇ ДО НАВЧАЛЬНО-ВИХОВАНОВОГО
СЕРЕДОВИЩА****Ніна Лозинська*, Надія Заячківська*, Катерина Беркита******Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Дорошенка, 41, 79000 Львів, Україна****Львівська державна фінансова академія,
вул. Коперніка, 3, 79000 Львів, Україна*

Розглянуто особливості формування молодого педагога в аспекті адаптації до навчально-виховного середовища. Описані такі форми адаптації як акомодация та асиміляція. Визначені головні характеристики педагогічного середовища – обставини та вимоги до функціонування особистості.

Ключові слова: адаптація, акомодация, асиміляція, вимоги до функціонування особистості, навчально-виховне середовище.

У педагогіці відомо, що вищим ступенем адаптації молодого педагога є формування особистості й середовища (колективу), коли обидві сторони визначають правомірність один одного. Проте ця форма є перехідною: тривалий час вона зберігатися не може, і, нарешті, на певному етапі починає домінувати одна із сторін. Така форма адаптації не може достатньо ефективно сприяти розвитку особистості молодого вчителя і її повноправному введенню у різні форми життєдіяльності колективу.

Глибшою і водночас найпоширенішою формою адаптації молодих педагогів є акомодация. Її суть полягає у тому, що головню індивід визнає систему ціннісних орієнтацій і поглядів колективу, водночас і колектив визнає та оцінює певні принципи та погляди індивіда.

Зазначимо, що існує більш завершена форма адаптації – асиміляція, яка полягає у повному (або майже повному) внутрішньому прийнятті індивідом ціннісних орієнтацій та поглядів педагогічного колективу.

Цілком ймовірно, що процес адаптації відбувається плинніше, динамічніше, якщо випускник потрапляє у педагогічний колектив, у якому більшість працівників за віком є молодими педагогами. Тоді і сам педагогічний колектив намагається брати на себе відповідальність за ефективну адаптацію новачка.

У таких випадках у стосунках молодого педагога з педагогічним колективом утворюється рівновага.

Отже, для початківця оптимальним типом пристосування є акомодация, внаслідок якої він не тільки залучається в трудовий цикл та життєдіяльність педагогічного колективу, але й зберігає можливість (на засадах наукової ерудиції й у разі відомої самостійності) активно впливати на створені взаємин, які він засвоїв ще у вищому закладі освіти. Тому достоїнства визначаються не тільки темпами засвоєння професійних ролей і пристосування до навчально-виховного середовища, але й збереженням самостійності, яка дає змогу молодому педагогові не тільки критично оцінювати педагогічні ситуації, але й активно впливати на їхні зміни.

Досліджуючи проблему адаптації молодих учителів як педагогічну систему, ми приділили увагу розгляду досліджень, які були проведені І. Фігановим, В. Новиковим, Н. Хусаїною, В. Васильєвим, Т. Заславською, В. Панюковим, В. Подмарковим та ін.

Організацію та використання педагогічної адаптації як феномен, у якому відбувається формування рис особистості, необхідно розглядати відповідно до визначених методологічних принципів організації педагогічного процесу – цілеспрямованості, двобічності, цілісності. Цілеспрямованість означає усвідомлення організації процесу та керування. Двобічність – забезпечення діалогічності, полісуб'єктності взаємодії учасників процесу (педагога, середовища, учнів). Цілісність – взяття до уваги взаємовпливів усіх видів середовищ у системі життєдіяльності особистості.

Головними характеристиками педагогічного середовища є обставини та вимоги до функціонування особистості. До обставин належать галузь діяльності, предмет діяльності, засоби діяльності (засоби, форми, методи). Ситуація – це створені відносини середовища та введений в нього суб'єкт (у комплексі його індивідуальних особливостей).

Для опису педагогічних явищ необхідно ввести у понятійний апарат педагогіки такі терміни, як педагогічне середовище, педагогічна ситуація, педагогічний вплив, залучення до діяльності, педагогічна адаптація, функціональна структура діяльності, оперування, орієнтування та ін.

Педагогічна діяльність завжди будується на припущенні “Якщо я зроблю так..., то можна очікувати наступний результат”, тобто “вмикається” прогностичний пошуковий елемент. Це – план-задум, відповідно до якого виконуються всі інші компоненти функціональної структури діяльності (виконання дій, одержання результату, його контроль, діагностика невідповідностей, повторне розглядання принципового підґрунтя дій, прогнозування покращених варіантів дій, прийняття одного з них та корекція плану-задуму).

Можна умовно виділити таку послідовність розгортання процесу адаптації. Починається вона з моменту потрапляння молодого педагога у нове середовище та поступового прийняття його вимог (новий навчальний

матеріал, нове оточення), орієнтації в ньому. Наступне – відбувається ознайомлення з моделлю необхідних дій, або пошук їх, а далі – виконання. Завершується адаптація, коли досягається здібність молодого педагога орієнтуватися та оперувати в певному типі ситуацій. А це виражається у набутті ним нових рис у формі інтелектуального, емоційного, поведінкового досвіду та формуванні особистості молодого педагога.

Студенти, які прослухали нормативний курс педагогіки, розуміють вплив спадковості, довкілля, та виховання на розвиток особистості. Останнім часом додається ще й саморозвиток особистості. Проте в педагогіці розроблений лише один компонент освіти – це виховання (освіта особистості складається із навчання та виховання). Проте не з'ясовано, як вони співвіднесені в організації педагогічного процесу. Крім того, компоненти не представлені інтегративно у єдиному явищі, що необхідно брати до уваги у процесі організації процесу формування особистості. Стає зрозумілим, що зумовлює методологічний, теоретичний, методичний та практичний інтерес відображення такого феномена, в якому об'єднуються різні аспекти формування рис особистості. Отже, розпочинати пошуки “вглиб” потрібно з поняття особистості.

Особистість – це структурно складна системна якість, яка підсумовує біологічні та соціальні властивості людини. У широкому значенні особистість – об'єкт пізнання багатьох наук (філософії, психології, соціології, етики, естетики, права, педагогіки, медицини та ін.). Кожна з цих наук вивчає особистість у своєму специфічному плані, лише педагогіка прагне використати всі знання про особистість для цілеспрямованого її формування. А формування рис особистості в процесі її освіти є наріжним каменем педагогіки.

Відомо, коли суб'єкт потрапляє у певне середовище, він змушений для “виживання” взаємодіяти з ним, тобто відповідним чином функціонувати, а для цього потрібно змінитися, адаптуватися до створених обставин. Із цього слід зробити важливий для педагогіки висновок про те, що адаптацію слід розглядати як основну важливу форму життєдіяльності молодого педагога у педагогічному середовищі.

З вищезазначеного слід прийняти без заперечень твердження, що у структурі адаптації є дві головні складові – це пізнання середовища та спосіб дій в ньому. Вони становлять основу процесу розвитку – рух суб'єкта із одного стану в інший. Розвиток суб'єкта є необхідним супутником його адаптації до змін середовища життєдіяльності. Він проходить три основні фази: зростаючу, стабільну та спадаючу.

Сучасне дослідження в галузі фізіології праці свідчать про те, що зміни в організмі у зв'язку з непростими умовами є наслідком адаптації фізіологічного процесу перебудови, функції пристосування до змінних умов

середовища. Адаптацію можна розглядати як своєрідне регулювання рівнів збудження та гальмування функціональній систем організму, які забезпечують продуктивну роботу людини в умовах перешкод. Фізіологи визначають адаптацію як перебудову фізіологічних процесів залежно від змін умов взаємодії організму з навколишнім середовищем [7, с. 118].

Отже, поняття адаптація щораз ширше використовують, у психології та соціальній психології для позначення пристосування до групи або колективу, що діє завдяки функціонуванню певної суми механізмів (рефлексії, емпатії, прийняття соціального зворотного зв'язку тощо).

У психології адаптацію досить часто розглядають як процес досягнення рівноваги суб'єкта та об'єкта адаптації. На відміну від поняття "пристосування" адаптація належить до стабільніших рішень добре організованим способом справлятися з типовими проблемами та прийомами, які виокремлюють шляхом послідовної системи пристосування [6, с. 78].

По-іншому оцінює В. Селиванов соціально-психологічні форми адаптації: пасивна позиція зовнішньої узгоджувальної дійсності своїх дій з діями інших людей; активна позиція, яка вказує на прагнення зрозуміти людей, завоювати довіру тих, які можуть впливати на інших; обережна установка на вивчення соціального оточення середовища; прості пристосування з метою домогтися довіри [9, с. 283].

На нашу думку, має науковий інтерес підхід О. Ходакова у дослідженні цієї проблеми. Він умовно виділяє "три типи адаптації: ініціативну, інтуїтивну, конфліктну", кожний тип характеризує якісно окремий шлях реалізації молодого спеціаліста як особистості [10, с. 59].

Підсумовуючи результати психологічних досліджень, Щ. Земічев, Л. Почебут процес адаптації молоді до праці умовно поділяють на три етапи: перший триває близько чотирьох місяців, другий – від чотирьох до року, третій – завершальний, триває до трьох років з дня потрапляння у середовище працюючих. Ця думку поділяє О. Мороз [4].

Підсумки вивчення різних підходів до дослідження проблеми адаптації у початковий період були використані під час розроблення нашої концепції. Ми розглядали адаптацію на ранніх етапах як педагогічну систему, яка формує творчий потенціал особистості молодого педагога, його професійну мобільність, відповідальність за якість своєї праці, за якість знань кожного учня тощо.

Підсумовуючи те, що було досліджено, ми можемо визнати, що формування особистості постає ніби у двох окремих сферах зі своїми наборами принципів, методів, форм тощо педагогічної роботи. Такому розподілу мають відповідати і дві самостійні концепції. Проте якщо у сфері навчання прийнята конкретна чотирикомпонентна концепція (етапів, ланок)

процесів засвоєння знань, яка є основою їх організації (сприймання, закріплення, прикладання знань), то у сфері виховання цього немає.

Розподіл завдань навчання та виховання можна пояснити також відсутністю апарату безпосереднього контролю результатів формування більшості рис особистості. Якщо більшість результатів навчання очевидні і можуть бути одразу перевірені (наприклад, розуміння, запам'ятовування та застосування знань), то про формування інших якостей (наприклад, моральних, естетичних, які формуються у процесі навчання) можна стверджувати тільки опосередкованим шляхом спостережень.

Концепція адаптації допомагає відшукати спільну основу та зв'язки навчання та виховання, простежити у теорії та практиці, що виховання здійснюється тими ж шляхами, що й навчання. Хоча думка проте, що виховання складається з компонентів навчання, а навчання – компоненти виховання, і про те, що збігаються декотрі методи роботи, не є нова, вона ще не знайшла свого розвитку. Ця методологічна ідея може стати системостворювальним чинником узагальнення педагогічних знань. Для розглядання цього положення знову звернемося до адаптації особистості як феномена, в якому виражені у взаємозв'язку усі сторони її становлення.

Розуміючи, що механізми адаптації навчання та виховання нерозривні, взаємопов'язані та взаємозалежні, можна назвати їх розбіжності. Проте вони другорядні й виражають не принципові здійснення, а форму просування цих процесів (наприклад, засвоєння знань і норм поведінки).

Середовище навчання та виховання – це може бути реальна (предметна) та інформаційна сфери. Якщо це сфера знань (інформаційна), то адаптуватися – це означає набути здатність орієнтуватися і оперувати в цій ситуації, яку вони створюють, наприклад, визначити зв'язки понять, оперувати елементами знань. Зауважимо, що і оперування, і орієнтування, виконуючи пізнавальну функцію, завжди пов'язані з намаганням активного суб'єкта вийти за межі діяльності.

Для якісної характеристики процесу адаптації приймаємо структуру циклу діяльності, утворюючи гілками орієнтування та оперування. Орієнтування – підготовка до майбутніх дій, а оперування – виконання плану їх здійснення та одержання ідеального або матеріального результату.

Це дає змогу розглядати адаптацію як процес, а отже, організовувати та описувати її покомпонентно. Із цього повинно стати зрозуміло, що орієнтування – це не лише запас знань, а оперування не тільки вміння. До речі, слід зазначити, що у разі традиційного підходу до мети навчання належить формування знань, умінь, навичок, що називають розвитком особистості.

Отже, у процесі адаптації виконуються два пізнавальних завдання: розширення, доповнення знань про ситуацію і про способи необхідних дій

(орієнтування) та пристосування суб'єкта до використання цих способів дій та їх удосконаленню (оперування). Якщо немає пізнавального завдання, то це означає, що немає й адаптації, немає її необхідності, оскільки все відомо й необхідно тільки за стереотипом виконати задані дії.

Отже, можна підсумувати, що головне завдання адаптації особистості – виробити свою модель поведінки у середовищі, набути знання, вміння, навички, звички тощо, необхідні для функціонування в ньому. Це первинне завдання, на підставі якого можливе виконання другого – розвиток і формування інших якостей.

Важливо зрозуміти, що в адаптивній концепції формування рис особистості об'єднуються разом всі аспекти використання індивідуального, особистісного, діяльнісного, цільового підходів, які виражають різні сторони аналізу та організації одного процесу – адаптації.

Отже, визначимо основні положення концепції:

1. Цілеспрямоване формування рис особистості відбувається у процесі адаптації її до спеціально створеного педагогічного середовища;
2. Адаптація може відбуватися у різних середовищах: інформаційному та суб'єктному;
3. Адаптацію суб'єкта до педагогічного середовища розглядають як процес його діяльності;
4. Структура адаптації як діяльності охоплює процеси орієнтування та оперування суб'єкта до педагогічного середовища;
5. Формування рис особистості в процесі адаптації має інтегративний та багатонаправлений характер.
6. Середовище є основним засобом формування рис особистості.

-
1. *Атутов П. Р.* Методологические проблемы развития педагогической науки. М., 1985.
 2. *Гончаренко С. У., Дубинчук Е. С.* Ориентация молодежи на рабочие профессии. К., 1976.
 3. *Гончарук П. А.* Психология навчання. К., 1985.
 4. *Мороз А. Г.* Профессиональная адаптация начинающего учителя. К., 1980.
 5. *Кочетов А. И.* Педагогическая диагностика в школе. Минск, 1987.
 6. *Петровский А. В.* Личность. Деятельность. Коллектив. М., 1982.
 7. *Подмарков В. Г.* Введение в промышленную социологию. М., 1973.
 8. *Ржецкий Н. Н.* Лекции по педагогике: фундаментальные основы. К., 2001.
 9. *Селиванов В. В.* Взаимоотношения в малых группах и волевая активность личности. М., 1968.
 10. *Ходаков А. И.* Доверено руководить и воспитывать: о повышении эффективности воспитательной работы мастера. Л., 1983.

DEVELOPING THE PERSONALITY OF A YOUNG PEDAGOGUE IN THE TERMS OF ADAPTATION TO THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT

Nina Lozins'ka*, Nadiya Zayachkivs'ka*, Kateryna Berkyta**

*** Ivan Franko National University of L'viv
Doroshenko Str., 41, UA-79000 L'viv, Ukraine*

***State Financial Academy of L'viv
Kopernik Str., 3, UA – 79000 L'viv, Ukraine*

The paper defines the aspects of developing young pedagogue personality in the terms of adaptation to the educational environment. It describes such forms of adaptation as accommodation and assimilation. It determines the main characteristics of pedagogical environment – the circumstances and requirements to the personality functioning.

Key words: adaptation, accommodation, assimilation, requirements to the personality functioning, educational environment.

ФОРМИРОВАНИЕ ЛИЧНОСТИ МОЛОДОГО ПЕДАГОГА В АСПЕКТЕ АДАПТАЦИИ К УЧЕБНО-ВОСПИТАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ

Ніна Лозинська*, Надежда Заячківська*, Катерина Беркита**

**Львовский национальный университет имени Ивана Франко
ул. Дорошенко, 41, 79000 Львов, Украина*

***Львовская государственная финансовая академия,
ул. Коперника, 3, 79000 Львов, Украина*

Рассмотрены особенности формирования личности молодого педагога в аспекте адаптации к учебно-воспитательной среде. Описаны такие формы адаптации как аккомодация и ассимиляция. Определены основные характеристики педагогической среды – обстоятельства и требования к функционированию личности.

Ключевые слова: адаптация, аккомодация, ассимиляция, требования к функционированию личности, учебно-воспитательная среда.

Стаття надійшла до редколегії 17.06.2008

Прийнята до друку 09.10.2008